

BLENDING ἸΛΑΣΤΗΡΙΟΝ
En sprogfilosofisk og kontekstbaseret analyse af Ἰλαστήριον i Rom 3,25

SOFIE LARSEN KURE

Tilfældighederne ville det sådan, at jeg faldt over Ἰλαστήριον og blev bidt af ordet. Konteksten for ordet, nemlig Romerbrevet 3,21-26, er måske nogle af de mest indflydelsesrige vers, som Paulus har skrevet. Dette gælder i særdeleshed for den protestantiske eksegese, hvor versene udgør kernen i retfærdiggørelseslæren (Tiwald 2011, 189). Alligevel er versene omstridte, fordi meningen for os i dag ikke giver sig selv, idet teksten er karakteriseret af en, selv i en paulinsk kontekst, ualmindelig høj grad af semantisk fleksibilitet. Særligt ét enkelt ord vedbliver at give anledning til stor splittelse mellem forskerne, nemlig Ἰλαστήριον i Rom 3,25. Dette fascinerede mig og frustrerede mig på en og samme tid.

Netop den semantiske fleksibilitet har også været min udfordring, da jeg flere gange har måttet justere og omlægge mine undersøgelser, fordi nye tolkninger eller muligheder dukkede op. Jeg havde svært ved at fastlægge mig på en bestemt tolkning af Ἰλαστήριον, selvom andre før mig, såsom Stanley K. Stowers og James D. G. Dunn, tilsyneladende ikke har haft det samme problem. De har et bestemt syn på Paulus, og denne forståelse har guidet dem i deres forståelse af termen Ἰλαστήριον. Jeg har dog ikke været i stand til at følge dem fuldstændigt, fordi andre tolkninger, der stred imod deres, også forekom meningsfulde og dermed mulige.

Min nyfundne begejstring over ordet blev altså hurtigt til frustration. Som nævnt er Ἰλαστήριον ikke bare et semantisk fleksibelt ord men også et sjældent ord, og jeg var nødt til at træde et skridt tilbage og undersøge, hvordan et ord i det hele taget danner mening vha. sprogfilosofien. Muligvis har Ἰλαστήριον en uafhængig betydning, men det får først sin egentlige betydning, når det indgår i en sproglig kontekst. Et ords betydning kan bl.a. komme af, hvad sprogbrugeren tænker, idet ordet bruges. Sprogbrugernes erkendelse og tanker er indeholdt i ordets betydning – altså har ordet måske én betydning for ”afsenderen” og en anden betydning for ”modtageren” (Colin & Guldmann 1998, 23). Dermed blev konteksten mit udgangspunkt i analysen af Ἰλαστήριον.

Konteksten som restrainer

Den nære kontekst, Rom 3,21-26, blev derfor restrainer for betydningen af Ἰλαστήριον. Udfordringen her var, at konteksten ikke er entydig nok til at danne en klar forståelse. Konteksten er nemlig selv utrolig semantisk fleksibel med udtryk πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ og δικαιοσύνη θεοῦ. Altså sammen med Ἰλαστήριον i vers Rom 3,25 står også διὰ [τῆς] πίστεως (gennem tro). Denne tro står også beskrevet i vers 22 og 26 i en genitiv konstruktion. Vanskeligheden ligger i morfologien af ordet, da det både kan være en subjektiv og en objektiv genitiv på græsk. I oversættelse til dansk vil det sige, at genitiven både kan betyde ”tro på Jesus” (objektiv genitiv), som er det klassiske, reformatoriske valg, eller ”Jesu tro” eller ”Kristustro” (subjektiv genitiv), hvor Kristus selv kommer i centrum, og der er fokus på participation. Forskellen på disse to betydninger kan have indvirkning på store temaer som soteriologi, loven og Guds retfærdighed både i den nære kontekst og i hele Romerbrevet (Stubbs 2008, 138-39). I vers 25 findes ligeledes formuleringen εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ (til demonstration af sin retfærdighed), og lignende formuleringer optræder i vers 21, 22 og 26 og er tydeligvis et kernebegreb i passagen. Luther anså δικαιοσύνη θεοῦ (Guds retfærdighed) for at være et centralt tema både hos Paulus men også i evangelierne. Luther forstod det som noget, der henviser til Guds karakter, og hans gennembrud bestod i, at han forstod Guds retfærdighed, som Guds accept af dem, der tror på Kristus (Πίστις Χριστοῦ som objektiv genitiv) (Ibid.,151). James Dunn

argumenterer for, at Guds retfærdighed henviser til hans ”pagtstrofasthed”, og derfor bliver spørgsmålet for Dunn, om Gud i virkeligheden har holdt sin pagt og er retfærdig, når han inkluderer hedninge, som ikke behøver at overholde loven. Dette synspunkt deles med Dunn af dem, der opfatter Πίστις Χριστοῦ som en subjektiv genitiv (Kristi tro). Med Kristi tro som udgangspunkt er Gud stadig retfærdig, når han inkluderer hedninge uden lovoverholdelse, fordi både Israel og hedninge har svigtet deres løfter, jf. Rom 1 og 2, og derfor burde de begge straffes, men alligevel retfærdiggøres begge ved deres deltagelse i Kristi tro (Ibid., 153). Ifølge Benjamin Ribbens er der tale om distributiv retfærdighed (justitia distributiva) dvs. at Gud handler retfærdigt og ikke i overensstemmelse med en norm. Hvordan kan Gud retfærdiggøre uretfærdige uden satisfaktion? Det kan han ifølge Ribbens, fordi Kristus som ἰλαστήριον er den satisfaktoriske forløsning (Ribbens 2012, 566-67). Målet med undersøgelsen af konteksten var ikke at komme frem til et svar eller en afklaring for disse to udtryk men blot at demonstrere, at tekstpassagen også er betydningsmæssig fleksibel.

Septuaginta

Jeg gik fra den nære kontekst videre og undersøgte andre kontekster, hvor ἰλαστήριον bliver brugt eller kan have hentet betydningsmæssig baggrund fra, for at blive klar over en betydning.

I LXX er ἰλαστήριον den græske oversættelse af det hebraiske *kappōreth*. *Kappōreth* beskriver bl.a. i LXX guldpladen med keruberne, der ligger som låg på Pagtens Ark. C.H. Dodd undersøger det græske verbum ἰλάσκεσθαι, som han mener ἰλαστήριον kommer af, for at finde en betydning. ἰλάσκεσθαι har ifølge Dodd to betydninger:

- 1) ’at rense for synd og besmittelse’ eller ’at sone’ med et menneske som subjekt for begge dele.
- 2) ’at være nådig/vise nåde’ eller ’at tilgive’ med et guddommeligt subjekt.

Dodd argumenterer for, at kulten i hellenistisk jødedom blev brugt som et middel til at befri mennesket fra synd, og at *kappōreth* i denne sammenhæng derfor skal forstås som et sonende sted eller objekt. Dermed bliver *kappōreth* og dets oversættelse som ἰλαστήριον i LXX et middel, hvorved mennesket soner sine synder, et renselsesmiddel, eller et sted hvor Gud viser nåde mod mennesket, et forsoningssted (Manson 1945, 4). T. W. Mansons argument for, at ἰλαστήριον betyder ’et sted, hvor Gud viser nåde mod mennesket’, stemmer bedst overens med ordets forekomst i bl.a. Symmachus, hvor ἰλαστήριον bruges om Noas Ark, som var det eneste sted i verden på det tidspunkt, hvor Guds nåde oplevedes. Ligeledes mener han, at nåden er involveret, når ἰλαστήριον bruges om guldpladen oven på Pagtens Ark, som også kaldes Nådestolen, stedet hvor Gud udviste nåde mod folket på Forsoningsdagen (Ibid.).

Fjerde Makkabæerbog

I 4. Makk 17,22 findes der eneste sted, hvor ἰλαστήριον optræder i hele skriftet. Offertankegangen og hele den gammeltestamentlige kult er muligvis ganske udtalt i denne fortælling om de syv martyrbrodre. Jeg mener, at tanken om brødrenes offer som renselsesmiddel for nationen, kan sammenlignes med ofre, der bragtes i forbindelse med Forsoningsdagen. Ligeledes tror jeg, at der findes en generel ide i GT om, at et offer eller en gave kunne forsoner eller mildne Gud og rense for urenhed jf. 3. Mos 16,15-17, hvor Aron skaffer soning ved at rense folkets urenhed bort, så både Helligdommen, han og hans familie og hele folket bliver rene. Jarvis Williams er enig i denne tankegang, da ἰλαστήριον for ham uden tvivl opfattes som en term, der betegner en voldelig sonofferdød for synd, da ordet i 3. Mos 16,14-16 optræder i en voldelig kontekst i sammenhæng med Forsoningsdagen, og da ordet ligeledes bruges i 4. Makk 17,22 i en kontekst

med martyrs død for andres synd. I begge tilfælde argumenterer Williams for, at der er tale om en straf-død for enten et dyr (3. Mos 16) eller et menneske (4. Makk 17), som bliver til tilgivelse for dem, de dør for (Williams 2010, 586).

Ideen om, at et eller flere mennesker kunne ofre sig til gavn for hele folket ligesom i Fjerde Makkabæerbog, kan i min optik også have klare forbindelser til tanken om den ædle død. Den ædle død var udbredt i både den græsk-romerske og den jødiske verden, der gik forud for Paulus og var en frivillig selvopfring af et menneske, som skulle redde et folk ved at tage straffen for guddommelig vrede – i nogle tilfælde resulterede denne redning i soning for kollektiv synd eller udfrielse fra død (Ibid., 596). Jan Willem Van Henten beskriver, hvordan antikke filosoffer, bl.a. Aristoteles, anså det for en dyd at være klar til at ofre sit eget liv for en ven eller hjemlandet. Sokrates' død er et klassisk eksempel på den ædle død til gavn for en vigtig sag (Van Henten 2002, 11-12). Den romerske devotio var en lignende frivillig død, som blev til gavn enten for et folk eller en vigtig sag, fx en sejr for soldater i krig (Williams 2010, 597). Selve måden de syv brødre dør på i Fjerde Makkabæerbog tjente en ædel sag og med dette, åbnes der op for tanken om et retfærdigt menneskes død, ligesom den ædle død, og denne tanke er ældre end Fjerde Makkabæerbog og Paulus (Tiwald 2011, 192).

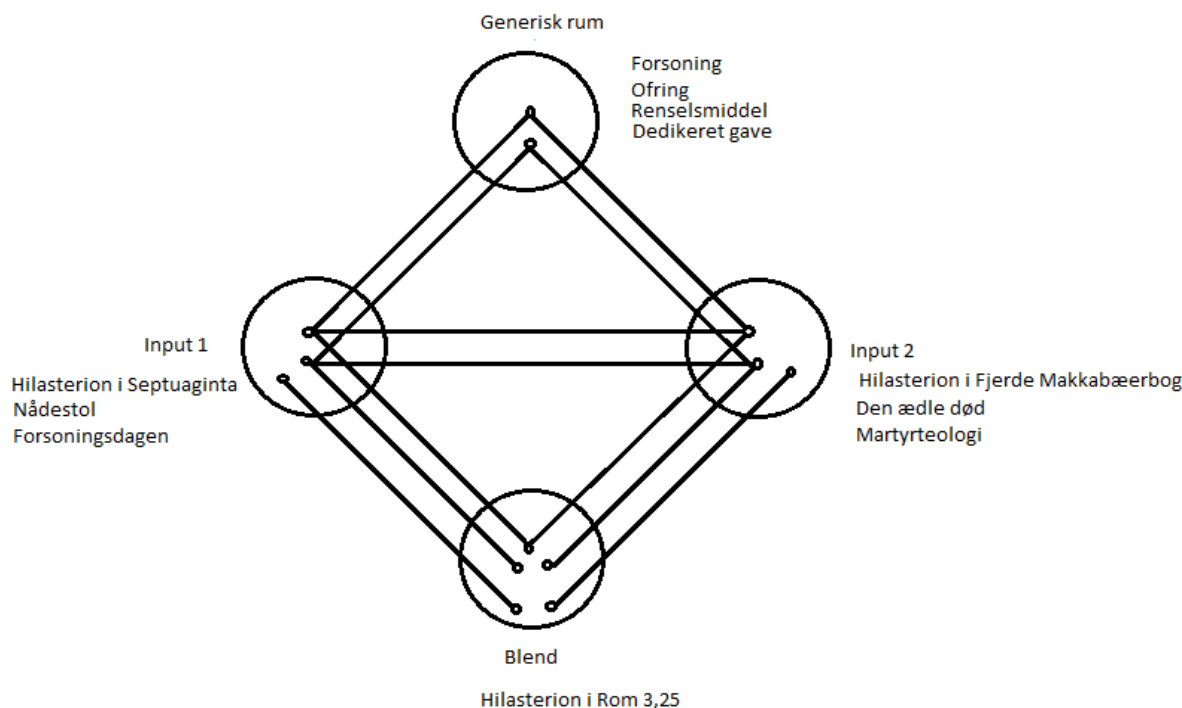
I græsk-romersk litteratur findes begrebet *ἱλαστήριον* oversat med *votive offering* eller dedikeret/tilgnet gave. Tanken, om den dedikerede gave, stemmer ligeledes godt overens med brugen af *ἱλαστήριον* i Fjerde Makkabæerbog. Den dedikerede gave var en slags offergave, som oftest var tilegnet guderne. Det bruges dog også hos Dio Chrysostom til at beskrive den trojanske hest, som kun havde skin af at være en gave (Bailey 1999, 156). Gaver, der var tiltænkt guderne, havde ofte indgraverede inskriptioner – det være sig på monumenter, statuer og steler, og i nogle af disse tilfælde var den inskription *ἱλαστήριον*. Gaverne tjente det formål, at de skulle mildne gudernes vrede. Josephus giver et eksempel på denne type gave til guderne, når han beskriver en bygning, hvori der står en stele med inskriptionen *ἱλαστήριον*, som skulle mildne eller forsone Guds vrede (Tiwald 2011, 193). Brødrene, som ofres i Fjerde Makkabæerbog, bliver en sonende gave til at mildne Guds vrede med, ligesom monumenter, steler og andre gaver blev givet eller dedikeret til guderne i et forsøg på at mildne deres vrede. Ifølge Daniel Bailey passer denne mainstream brug af *ἱλαστήριον* fra græsk-romersk sammenhæng bedst, fordi han sporer samme tankegang i Fjerde Makkabæerbog som i græsk, heroisk billedsprog (Bailey 1999, 158).

På baggrund af disse forskellige analyser, som ovenfor er kort beskrevet, er det derfor muligt at læse *ἱλαστήριον* i Fjerde Makkabæerbog med konnotationer til både den ædle død men også som en metafor for en dedikeret gave, der blev givet til guderne for at mildne deres vrede. Samtidig er det også muligt at forstå ordet som en metafor, der har en betydningsbaggrund hentet fra den gammeltestamentlige offerkult. En eller flere af disse forståelser af *ἱλαστήριον* i Fjerde Makkabæerbog kan have fungeret som inspiration for Paulus i hans brug af ordet i Rom 3,25. Og når *ἱλαστήριον* bliver brugt om *kappōreth* i LXX kan det forstås både som renselsesmiddel og forsoningssted. Der er altså både i LXX's og Fjerde Makkabæerbogs brug og betydning af *ἱλαστήριον* et stort betydningspotentiale med et vist semantisk overlap.

Blending ἱλαστήριον

På baggrund af de sprogfilosofiske kontekstanalyserne stod jeg med vidt åbne muligheder og havde brug for et greb til at løse det betydningsmæssige potentiale, som jeg så indeholdt i *ἱλαστήριον* som metafor. Min opgave blev herfra et pilotprojekt udi anvendelsen af Conceptual Blending teori på *ἱλαστήριον*, da jeg ikke fandt frem til andre, der havde forsøgt sig med dette før. Conceptual blending baserer sig på det kognitive grundlag for forståelse, som produceres i tanken. Det er et studie i den meningsforståelse, der opstår i et menneskes forestillingsevne. Metaforer spiller en særlig stor rolle inden for dette felt, idet metaforer på fascinerende vis kan kombinere to umiddelbart modstridende opfattelser i én og samme ide, og derfor var

relevant for mig, at beskæftige mig med, fordi det kan vise hvordan metaforer skaber ny mening (Nielsen 2006, 1-2). Den blendede metafor, som opstår, er ganske unik i sin sammenhæng og kan ikke længere direkte sammenlignes med ordet i andre sammenhænge. En ny mening og forståelse er opstået. Denne mening bestemmes i høj grad af den sammenhæng ordet indgår i, hvilket gør konteksten for metaforen relevant, ligesom jeg har forsøgt at sætte fokus på hidtil.

Jeg har lånt en figur fra Conceptual Blending teori og forsøgt at illustrere, hvordan jeg ser, at ἰλαστήριον bliver blendet. I hver af inputområderne ligger nogle af de ideer og inputs, som findes for ἰλαστήριον. Disse inputs har nogle fællestræk, og disse fællestræk projiceres fra det generiske område igennem inputområder og ned til blendet, dvs. at blendet kommer til at indeholder lighederne mellem de to forskellige inputs. Den projektion, der sker fra inputområderne til blendet, er selektiv (Fauconnier & Turner 2003, 465), altså er det fx ikke hele ideen om ἰλαστήριον fra LXX, der overføres til blendet. I blendet opstår der en ny struktur med elementer fra begge inputområder. Der findes nu i blendet strukturer, der ikke eksisterer i inputområderne, fordi der projiceres ideer direkte fra inputområderne til blendet, ideer som dette input ikke har tilfælles med det andet, altså kan der godt opstå modstridende ideer i selve blendet.

Det præcise indhold, af den nu blendede metafor, er på forhånd umuligt at forudsige ud fra ideerne i inputområderne. Denne figur er en form for hypotese for, hvordan det semantiske potentiale i ἰλαστήριον bliver forløst. Den egentlige mening opstår i et konkret kommunikationsøjeblik, hvor den specifikke betydning formes (Nielsen 2006, 23). Derfor har jeg blot forsøgt at redegøre for de mulige inputs, der har været tilgængelige for Paulus og læserne af Romerbrevet i den historiske gennemgang af betydningen af ἰλαστήριον. I Input 1 findes referencer til ἰλαστήριον i LXX, hvor det kan betegne Nådestolen og have betydningsmæssigt indhold hentet fra Forsoningsdagen, hvor ἰλαστήριον bliver en slags forsoningssted eller renselsesmiddel. I Input 2 har jeg tilføjet ἰλαστήριον i sin sammenhæng fra Fjerde Makkabæerbog, hvor ordet indgår i en martyrteologisk kontekst, og hvor konnotationer til den ædle død og dedikeret gave er at finde. I det generiske område har jeg tilføjet de begreber, som de to inputområder har til fælles, altså der

hvor jeg ser, at der kan ske et semantisk overlap mellem betydninger i de to inputområder. Forsoning bliver i min optik det helt store fællestræk mellem inputområderne. Hvis *ἰλαστήριον* kommer af verbet *ἰλάσκεσθαι*, så har det i sig selv en stærk betydning af forsoning, ligesom det også i LXX bliver brugt fx i sammenhæng med Forsoningsdagen, hvor mennesker og Gud blev forsonede gennem renselse og soning af synder. Ydermere er det også forsoning, der spiller en rolle i fortællingen i Fjerde Makkabæerbog, hvor brødrenes død mildner Guds vrede og forsoner nationen med Gud. Den dedikerede gave fra græsk-romersk kultur har ligeledes et forsoningselement i sig, da der her også er tale om en mildning af guddommens vrede.

Der er i blendet plads til et mix af ideer hentet fra både LXX, Fjerde Makkabæerbog og græsk-romersk litteratur, fordi Paulus og hans læsere alle har haft forskellige forudsætninger for at forstå *ἰλαστήριον*. Det er i denne åbne, og kritikerne ville måske sige uafsluttede, tilstand, jeg gerne vil efterlade *ἰλαστήριον*.

Receptionshistorien som perspektivering

Der har i den historiske gennemgang af *ἰλαστήριον* været fokus på at åbne op for sandsynlige tolkningsmuligheder. Som kontrast og perspektivering hertil har jeg vendt blikket mod receptionshistorien, for at få eksempler på den specifikke, målrettede tolkning af *ἰλαστήριον*. Derfor har jeg udvalgt Stanley K. Stowers og James D.G. Dunn som repræsentanter for hver deres synspunkt. De har hver især været toneangivende for et paradigmeskifte inden for nyere Paulusforskning, og derfor er det relevant for min opgave at undersøge, hvordan de forstår *ἰλαστήριον*. De har et bestemt Paulussyn og en bestemt forståelse af *ἰλαστήριον*, som passer ind i deres helhedsforståelse af Paulus. De forsøger at skabe et stærkt argument for lige netop deres forståelse af *ἰλαστήριον*, og dermed bliver andre tolkninger udelukket.

ἰλαστήριον er for Dunn et ord, der trækker tråde til LXX, idet det optræder hele 21 gange der, hvoraf det størstedelen af gangene bruges til at beskrive låget på Pagten Ark, også kaldet Nådestolen. Derfor er det klart for Dunn, at *ἰλαστήριον* i Rom 3, 25 bruges til at beskrive Jesu død som et offer. Dette er et faktum, der yderligere understreges ved referencen til blod, idet det var en særdeles vigtig del af syndofferritualer på Forsoningsdagen. For Dunn er det ligeledes tydeligt, at det bruges offerbillesprog i beskrivelserne i både 4. Makk 17,22 og Rom 3,25, og at forfatterne til begge sandsynligvis har hentet betydningsbaggrund i beskrivelserne af Forsoningsdagen. Forskellen på 4. Makk 17, 22 og Rom. 3,25 er, at i Romerbrevet er det Gud selv, der tager initiativ til at bringe offeret frem, og i Fjerde Makkabæerbog bringes ofrene af mennesker (Dunn 1988, 171).

For Stowers er den mindst sandsynlige læsning af *ἰλαστήριον* referencen til Nådestolen, *kappōreth*, i LXX. For Stowers stemmer denne læsning hverken overens med tempelkulten eller Paulus. Han argumenterer for, at *ἰλαστήριον* ikke er et problematisk ord, men at det i samtiden ville være nemt for enhver at forstå dets betydning som enten forsoning eller et forsonende sted eller ting, idet ordet kommer fra verbet *ἰλάσκεσθαι*. Der er for Stowers ingen forbindelse mellem *ἰλαστήριον* og ofring, og ifølge ham er Fjerde Makkabæerbogs brug af *ἰλαστήριον* det, der kommer tættest på betydningen i Rom 3,25. Han ser Fjerde Makkabæerbog som værende den eneste jødiske kilde, hvor en forsonende, stedfortrædende død beskrives. Dog skelner han distinkt mellem forsoning og ofring. Stowers antager den græsk-romerske tradition om den ædle død som baggrund for beskrivelserne af martyrernes død og ser ingen forbindelse til ofring eller tempelkulten. Martyrernes død som *ἰλαστήριον* bliver dermed en forsoning af Guds vrede (Stowers 1994, 209-10).

Stowers og Dunn snævrer begge tolkningsmulighederne angående *ἰλαστήριον* ind. Jeg har forsøgt at åbne op for en mere nuanceret tolkning af *ἰλαστήριον* på baggrund af min analyse, som viser, at det er et betydningsmæssigt, mangefacetteret ord. Dette kunne også kaldes ”den nemme løsning” med en kritisk røst, for hvis jeg havde anlagt et bestemt Paulussyn, så kunne jeg bedre snævre betydningen af konteksten, og dermed også af *ἰλαστήριον* ind, og muligvis komme frem til en mere konkret betydning af ordet. I min

optik er det muligt at give kvalificerede argumenter for betydningen af ἰλαστήριον, ligesom Stowers og Dunn gør, men ligeså kvalificerede som de er, ligeså forskellige er de også. Derfor kan en løsning være at se ἰλαστήριον på en ny måde med et nyt og større perspektiv for at forløse dets betydningspotentiale.

LITTERATUR

Bailey, Daniel P.

1999 "Jesus as the Mercy Seat: The Semantics and Theology of Paul's use of Hilasterion in Romans 3:25". PhD diss., University of Cambridge.

Colin, Finn & Guldmann, Finn.

1998 "Indledning", "Sprogets fænomenologi" og "Singulære udtryks semantik". I *Sprogfilosofi: en introduktion*, Gyldendal.

Dunn, James D.G.

1988 "Introduction" og "Commentary chapters 1-3". I *World Biblical Commentary vol. 38, Romans 1-8*, Word Books Publisher.

Fauconnier, Gilles & Turner, Mark.

2003 "Konceptuelle integreringsnetværk". I *Kognitiv semiotik*, P Haase & Søns Forlag.

Manson, T. W.

1945 "ἰλαστήριον". *The Journal of Theological Studies*, Vol 46, No. 181/182. Cambridge University Press.

Nielsen, Jesper Tang.

2006 "The Lamb of God – The Cognitive Grounding of a Johannine Metaphor" i *Imagery in the Gospel of John – Terms, Forms, Themes and Theology of the Johannine Figurative Language*, Mohr Siebeck.

Ribbens, Benjamin J.

2012 "Forensic-Retributive Justification in Romans 3:21-26: Paul's Doctrine of Justification in Dialogue with Hebrews". *The Catholic Biblical Quarterly* 74, The Catholic Biblical Association of America.

Stowers, Stanley K.

1994 "Toward a Rereading of Romans", "Readers in Romans & the Meaning of Self-Mastery" og "God's Merciful Justice in Christ's Faithfulness" i *A Rereading of Romans - Justice, Jews, and Gentiles*, Yale University Press.

Stubbs, David L.

2008 "The Shape of Soteriology and the Pistis Christou Debate". *Scottish Journal of Theology*, Cambridge University Press.

Tiwald, Markus.

2011 "Christ as Hilasterion (Rom 3:25). Pauline Theology on the Day of Atonement in the Mirror of Early Jewish Thought". *Themes in Biblical Narratives* Vol 15, BRILL.

Van Henten, Jan Willem & Avemarie, Friedrich.

2002 "Introduction" og "Jewish Martyrdom and Jesus' Death". I *Martyrdom and Noble Death – Selected texts from Graeco-Roman, Jewish and Christian Antiquity*, Routledge.

Willams, Jarvis.

2010 "Violent Atonement in Romans: The Foundation of Paul's Soteriology". *Journal of the Evangelical Theological Society* 53/3,

Sofie Larsen Kure, Bachelor i teologi